

Зміст

1	Політологія	3
1.1	Політологія як наука і суспільне явище	3
1.2	Історія розвитку політичної думки від стародавніх часів до сього-	
	дення	5
1.2.1	Питання лекції	5
1.2.2	Стародавній Китай	5
1.2.3	Стародавня Греція	6
1.2.4	Римська імперія	7
1.2.5	Епоха Середньовіччя	7
1.2.6	Епоха Відродження	7
1.3	Влада як соціально-політичний феномен	8
1.3.1	Питання лекції	8
1.3.2	Властивості влади	8
1.3.3	Легітимність влади	9
1.3.4	Структура влади	9
1.3.5	Основні шляхи досягнення влади	9
1.3.6	Засоби здійснення влади	10
1.3.7	Джерела влади	10
1.3.8	Форми прояву влади	10
1.3.9	Класифікація влади	11
1.3.10	Ресурси влади	12
1.4	Особа та політика	12
1.4.1	Політична свідомість і політична культура як важливі по-	
	няття характеризують суб'єктивні аспекти політики	13
1.5	Характеристика політичної системи	14
1.6	Еліти	17
1.6.1	План	17
1.7	Вибори та виборчий процес	20
1.7.1	Виборчі цензи. Абсентізм	21
1.7.2	Види виборчих систем	21
2	Семінари	23
2.1	Характеристика основних соціально-політичних підходів щодо шля-	
	хів трансформації українського суспільства на сучасному етапі	23
2.1.1	Висновок	24
2.2	Політична влада та її суб'єкти в Україні	24

2.2.1	Питання семінару	24
2.2.2	Сутність політики як соціального явища	25
2.2.3	Форми, рівні та функції політики	26
2.2.4	Державна політика та її функції	28
2.2.5	Сутність влади як соціального явища	30
2.2.6	Політична влада та її суб'єкти	31
2.3	Політичний режим: поняття, типології та їх зміст. Демократичний політичний режим та проблеми його формування в Україні	32
2.3.1	План семінару	32
2.3.2	Зміст поняття “політичний режим”, його типології	32
2.4	Демократичний політичний режим та його ознаки	33
2.4.1	Проблеми формування демократичного режиму в Україні	35
2.5	Демократична форма державної влади в суспільстві. Правова дер- жава і громадянське суспільство та умови їх формування в Україні	36
2.5.1	План	36
2.5.2	Поняття “демократична держава”, її суттєві ознаки та ти- пологія	36
2.5.3	Сутність правової держави та її ознаки	39
2.5.4	Сутність громадянського суспільства та її ознаки	40
2.5.5	Українська держава та тенденції її розвитку	42
2.6	Сутність, функції та механізми політичного лідерства, умови його формування в сучасній Україні	44
2.6.1	План	44
2.6.2	Політичне лідерство: теорії, структура, основні функції	44
2.6.3	Поняття та сутність політичного лідерства в Україні	48
2.6.4	Проблеми формування політичного лідерства в сучасній Україні	49
2.7	Література	52

Розділ 1

Політологія

1.1 Політологія як наука і суспільне явище

Питання лекції:

- Теоретичні засади політології: поняття, зміст, структура, функції та методи;
- Політика - як одна із категорій політології;
- Суб'єкти і об'єкти політики.

1914 рік із 324 університетів в 200 викладалася політологія як окрема дисципліна.

В 1948 році у Парижі пройшов міжнародний конгрес політологів. Вони вирішили створити свій власний курс, оскільки після світових війн питання політики гостро стало для людства.

В 1949 році було прийнято загальносвітове рішення про те, що в усіх відомих університетів вводиться додатковий курс політології.

Вивчатися буде: історія політичної думки, функціонування державних установ, порядок створення і функціонування політичних партій та рухів, вивчення міжнародних відносин.

Політика в перекладі з давньогрецької означає: місто або держава, мистецтво керувати державою, конституція. Політика є однією із основних категорій політології.

Політологія розглядає три послідовні сфери, в яких політика являє інтерес для політолога. А саме:

- Політика, що визначається як курс, на основі якого приймаються рішення, заходи, щодо формування і вдосконалення завдань;
- Політика розуміється як конкретна сфера, де окремі люди і політичні утворення ведуть боротьбу за здобуття політичної влади;
- Політика розглядається більш широко, а саме як мистецтво керувати людьми.

Політика - це сфера виявлення інтересів соціальних груп, їх зіткнення і протиборство; спосіб певної субординації цих інтересів, підпорядкованих їх найвищому началу, значущому та обов'язковому; рух соціальних груп, спільнот, які прагнуть реалізувати свої інтереси через загальний інтерес, що набуває примусової форми для решти суспільства; засіб єдності і цілісності суспільства; становлення людини як вільної, неповторної та унікальної.

Принципи політики:

1. Єдність соціально-класового і загальнолюдського;
2. Принцип демократизму;
3. Принцип гуманізму;
4. Моральність політики.

Політологія - це наука про політику та її взаємовідносини з людиною, суспільством та державою; це певна система знань про політичні системи, міжнародні відносини, управління соціальними процесами, політичною ідеологією та історією політичних вчень.

Предметом політології є феномен політичної влади, закономірності її функціонування, розвитку і використання в суспільстві.

Основні функції політології:

- **Теоретико-пізнавальна**, що направлена на вивчення, систематизацію, пояснення, аналіз, узагальнення та оцінку політичних явищ;
- **Методологічна**, що охоплює способи, методи і принципи теоретичного дослідження політичної сфери і практичної реалізації здобутих знань;
- **Аналітична**, що полягає у накопиченні, вивченні, систематизації фактів та явищ політичного життя;
- **Прогностична**, що полягає у передбаченні шляхів розвитку політичних процесів, моделюванні різних варіантів політичної поведінки;
- **Функція політичної соціалізації**, що пов'язана із включенням кожної людини в політичну сферу життя суспільства та формування політичної культури;
- **Світоглядна**.

Функції то функції, а ще методи, якими можна кожну функцію реалізувати. Основні методи політології:

- **Історичний**, що полягає у вивченні політичних процесів та явищ з точки зору історичного розвитку;
- **Інституційний**, що включає в себе вивчення інститутів, за допомогою яких і здійснюється політична діяльність (державна, партійна, рухи, об'єднання тощо);

1.2. ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ ВІД СТАРОДАВНІХ ЧАСІВ ДО СЬОГО

- **Соціальний**, що направлений на з'ясування соціальної зумовленості політичних явищ;
- **Емпіричний** (прикладний), що досліджує політичну діяльність, шляхом застосування відповідних засобів аналізу та дослідження;
- **Системний**, що забезпечує сприйняття всіх елементів політичної системи та їх дослідження у відповідних взаємозв'язках в межах цілого;
- **Структурно-функціональний**, що направлений на аналіз вивчення змін суспільства та соціальних змін окремих індивідів;
- **Соціально-психологічний** (біхевіористичний), що орієнтований на вивчення поведінки груп, мас, особистостей, що виконують будь-яку політичну діяльність, спрямовану на досягнення тієї чи іншої політичної мети;
- **Порівняльний**, що заснований на порівнянні тих чи інших політичних явищ, а саме політичних режимів, державного устрою тощо. Цей метод дає можливість встановити спільні і відмінні риси політичного життя різних епох, країн, народів;
- **Політичне моделювання**, що припускає можливе передбачення розвитку політичних подій, на підставі яких можна прийняти ефективне політичне рішення;
- **Антропологічний**, що зумовлений необхідністю вивчення природи людського роду.

1.2 Історія розвитку політичної думки від стародавніх часів до сьогодення

1.2.1 Питання лекції

- Політично-філософські ідеї у стародавньому світі в часи Античності та Середньовіччя;
- Політичні ідеї Відродження та часів перших буржуазних революцій 16-19 століття;
- Політична думка епохи просвітництва. Ідея утопічності соціалістів;
- Основні напрямки політичної думки сьогодення.

1.2.2 Стародавній Китай

Джоу Гун (11-10 століття до нашої ери) - він розробив формулу зміни династії. Голова династій - це володар Неба, який втілює в собі якнайбільшу кількість чеснот "де цими чеснотами вважалися: чесність, благодать, справедливість тощо.

В стародавньому Китаї сформувалися до першого тисячоліття до нашої ери чотири основні політично-релігійні течії:

- Конфуціанство - було засноване Конфуцієм. Роки життя 551-479 до нашої ери;
- Моїзм - засновник Мао Цзи. Основним для цих людей було знання, як певна сила. Знання ґрунтувалися на почуттях людини і саме вони мали бути основою держави;
- Легізм - засновник Шан Ян. Цей погляд наближався до наукового знання;
- Даосизм - це вже майже релігія. Засновник Лао Цзи.

Політичні ідеї стародавнього світу проголошували:

1. Політику, як результат божественного провидіння (але це все ще без християнства);
2. Верховні правителі мають бути виконавцями божественної волі на землі
3. Повноваження володаря священні;
4. Влада недоторкана та спадкоємна;
5. Соціальна нерівність визнана і раціональна.

1.2.3 Стародавня Греція

Перший етап: 9-6 століття до нашої ери

Це етап становлення Грецької державності. Цю епоху називали "Епоха семи мудреців". Це піфогорійська школа. В цей час відбувалося формування поглядів на державу.

Другий етап: 5-перша половина 4 століття до нашої ери

Школа софістів активно розвивалася в цей час.

Платон 427-347 роки до нашої ери. За Платоном жителі держави мали бути наділені трьома основними здібностями: розумовою, вольовою та афективною (тобто чуттєвою). Разом із цими здібностями Платон поділяв жителів на стани: філософи, воїни, прості люди, до цього стану додавалися раби.

Арістотель 384-322 рік до нашої ери. Він був вихідцем зі знатної сім'ї. Також, він був вчителем Александра Македонського. За Арістотелем були визначені правильні та неправильні форми устрою держави. **Правильними** є *монархія* (правління одного), *аристократія* (правління небагатих), *політія* (правління багатих людей, які можуть наблизитися до влади в наслідок своїх знань). **Неправильні** формами є переродженням правильних, тобто *тиранія* (монарх переродився в тирана), *олігархія* (правління матеріальних благ), *демократія* (влада народу).

1.2. ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ ВІД СТАРОДАВНІХ ЧАСІВ ДО СЬОГО

1.2.4 Римська імперія

Третє століття до нашої ери. Вся проблема в людях. Концентрація держави на проблемах правового спілкування. Посилення правового захисту майнових відносин, за умови яких держава виступає як публічна правова спільнота. Про-республіканська форма правління поступається про-монархічному режиму. І так до 17-18 століття.

Загальні висновки

- Відбувається перехід від міфологічного сприйняття світу до раціонально-логічного сприйняття;
- Починається аналіз демократії як основи цивілізаційного розвитку;
- Викладається концепція ідеальної держави, ідеального громадянина та ідеального правителя;
- Держава є результатом історичного процесу;
- Моральність має бути основою політики стосовно удосконалення особистості;
- Напрацювання механізмів законотворчого і правозастосовчого процесів;
- Розвиток системи рабовласницького права в Римській імперії, в якому відокремлюється природне право, приватне право та публічне право.

1.2.5 Епоха Середньовіччя

Августин Блаженний (354-430 рр.). Основний твір (трактат) "О граде божем". Основна ідея твору: держава та правові установи в ній посиляються людям за їх гріхи.

Фома Аквінський (1226-1274 рр.) Основний науковий твір - "О правлении государев". Основна ідея полягає в тому, що влада не має протирічити інтересами церкви. Якщо таке відбувається, то піддані держави в праві цьому протистояти. Він благословляв відносини господства та підкорення самій сутності влади, тому що це продиктовано велінням Бога. Бог - сутність та інтелект, людина - потенція сутності.

1.2.6 Епоха Відродження

Епоха Відродження характеризується. Тісно пов'язана із виникненням у надрах відмираючого феодалізму паростків нових капіталістичних відносин. Цей злам був обумовлений появою та економічним зростанням "молодих" буржуа. По-друге, відбувався стрімкий розвиток міст. І по-третє, ріст ремесла, торгівлі, технічних винаходів.

1.3 Влада як соціально-політичний феномен

1.3.1 Питання лекції

1. Характеристика поняття "влада". Політична влада. Суб'єкт політичних відносин;
2. Основні функції, структура та класифікація влади.

Влада виступає як певне соціальне явище і її структура визначається трьома позиціями:

1. Пануючий інтерес;
2. Воля, яка його регламентує (закони, політичні рішення тощо);
3. Засоби забезпечення інтересу (моральні та матеріальні засоби).

Владні відносини:

- Наявність партнерів;
- Волевиявлення владеруючого стосовно підлеглого;
- Обов'язкове підкорення тому, хто владерює;
- Наявність соціальних норм, що закріплюють право одних видавати акти, накази, а іншим підкорюватись ним.

Політична влада - це можливість і здатність суб'єктів політики впливати на політичну поведінку учасників політичних відносин, на прийняття та реалізацію політичних рішень.

Політична влада - це здатність індивіда, соціальної спільноти до вияву своєї волі у політиці на основі осмисленого політичного інтересу та сформованих політичних потреб.

1.3.2 Властивості влади

- **Суверенітет** - це необмеженість та неподільність влади в рамках певної території. Суверенітет втрачається тоді, коли зовнішній вплив стає сильніше за внутрішні важелі;
- Відповідальність перед народом;
- Вольова спрямованість влади через закон, право, певні нормативи;
- Примусовість влади;
- **Легітимність влади** - це здатність системи викликати віру народу в те, що її політичні інститути і лідери відповідають інтересам і моралі народу, підтримують її та існують в рамках сформованого законодавчого поля.

1.3.3 Легітимність влади

Три типи легітимності влади за Максом Вебером:

- **Традиційний** - заснований на звичці підкорятися, вірити в непохитність і законність існуючих порядків;
- **Харизматичний** тип, що базується на вірі у виняткові якості керівника, якій наділений винятковими здібностями та мистецтвом керувати;
- **Раціонально-правовий**, що ґрунтується на загальному визнанні правомірності системи законів в рамках існуючої владної системи, де взаємовідносини базуються на схемі "демократія=довіра".

1.3.4 Структура влади

Структура влади:

- Суб'єкт та об'єкт влади;
- Джерела влади;
- Ресурси влади;
- Функції влади.

Суб'єктами влади є особистість, організація, суспільна група, яка здатна творити політику чи відносно самостійно і постійно брати участь у політичному житті відповідно до своїх інтересів, впливати на становище інших, мати можливість викликати суттєві зміни в політичних відносинах.

Виділяють такі суб'єкти політики:

- класи;
- еліти;
- зацікавлені групи;
- тощо.

1.3.5 Основні шляхи досягнення влади

- політична революція;
- контрреволюція;
- політичні реформи;
- політичний переворот;
- спадковість;
- вибори.

1.3.6 Засоби здійснення влади

- право;
- авторитет;
- переконання;
- традиції;
- маніпулювання;
- насильство.

1.3.7 Джерела влади

- сила;
- багатство;
- становище в суспільстві;
- знання;
- інформація або інформатизованість;
- належність до певної організації.

1.3.8 Форми прояву влади

- примус;
- переконання;
- сила;
- маніпуляція;
- авторитет;
- заохочення;
- контроль;
- управління;
- покарання.

1.3.9 Класифікація влади

- Галузь функціонування:
  - законодавча влада;
  - виконавча влада;
  - судова влада;
  - світська влада;
  - духовна влада;
  - сімейна влада;
  - економічна влада.
- За суб'єктами влади:
  - **Первинних суб'єктів влади** - це масштабніші спільноти та організації, які мають можливість формувати партію та здійснювати владу;
  - **Вторинних суб'єктів влади** - це можуть бути певні структури та особистості.
- Методи здійснення влади:
  - панування;
  - насилля;
  - примус;
  - переконання.
- За об'єктами влади:
  - одноосібну;
  - групову;
  - колегіальну.
- Режим правління:
  - тоталітарну;
  - авторитарну;
  - ліберально-демократичну;
  - демократичну;

1.3.10 Ресурси влади

- **Влада примусу** - покарання за небажання діяти або блокувати певний мотив;
- Влада зв'язків;
- Влада експертна;
- **Нормативна влада** - яка ґрунтується на контролі виконання правил поведінки;
- **Еталонна влада** - .

1.4 Особа та політика

План лекції:

- Особа та політична діяльність;
- Сутність та основні чинники формування політичної культури та політичної свідомості;
- Зміст та сутність політичної соціалізації.

Поняття **особа** та **особистість** позначають індивіда як суб'єкта відносин і свідомої діяльності та його соціальне та психологічне обличчя.

Політична поведінка - це сукупність реакцій соціальних суб'єктів (осіб, груп, спільнот) на певні форми, засоби і напрямки функціонування політичної системи. Види політичної поведінки:

- Відкрита поведінка - це політична дія;
- Закрита поведінка - це політична іммобільність.

Форми закритою політичної поведінки:

- Повна політична виключеність;
- Політична виключеність як результат заорганізованості політичної системи;
- Політична апатія;
- Політичний бойкот.

Політична дія - це будь-яка відкрита поведінка (може спостерігатися) демонстрована в рамках політичної системи або сфери індивідом чи соціальною групою.

Політична діяльність - це складова людської діяльності, яка полягає в спрямованості на реалізацію політичних інтересів суб'єктів політики і насамперед на завоювання, утримання та реалізацію влади.

1.4.1 Політична свідомість і політична культура як важливі поняття характеризують суб'єктивні аспекти політики

Політична свідомість (сутність поняття) - результат і процес засвоєння політичної реальності з урахуванням інтересів людей. Етапи політичної свідомості:

- Формування потреби;
- Прийняття соціальних ролей;
- Формування цілісних орієнтацій;
- Ідентифікація зі своєю соціальною групою;
- Усвідомлення своїх цілей і інтересів у політичній сфері.

Політична культура - це система цінностей соціуму, сукупність переконань, поглядів, ідей, установок, систему політичних інститутів і відповідних способів колективної та індивідуальної діяльності.

Функції політичної культури:

- пізнавальна;
- регулятивна;
- нормативно-цілісна;
- захисна;
- прогностична;
- інтегративна;
- комунікативна;
- виховна.

Елементи політичної культури:

- політичні уявлення;
- політичні переконання;
- політичні традиції;
- політичні установки;
- політичні орієнтації.

Класифікація політичної культури за рівнем спільності:

- головуюча
- субкультура

1.5 Характеристика політичної системи

- Поняття політичної системи
- Структура та ф-ї політичної системи
- Типологія політичної системи

В рад. часи був термін "політична організація суспільства". **Політична система** - одна з підсистем суспільства як соціальної системи, що забезпечує здатність суспільства реагувати на потреби індивіда та адаптуватись до умов свого функціонування, здійснювати вплив на всі сторони суспільного життя.

Політична система суспільства - інтегрована сукупність відносин влади, суб'єктів політики, держави, державних і недержавних інститутів, покликаних виконувати політичні функції щодо захисту, гармонізації інтересів, соціальних угруповань, спільнот, соціальних груп, забезпечуючи таким чином стабільність і соціальний порядок щодо життєдіяльності суспільства.

Риси політичної системи

1. Цілісність
2. Структурність
3. Наявність підсистем
4. Функціональність
5. Певні стимули, здатність до самозбереження

Вчений Істон визначив, що будь-якій системі потрібні вхід та вихід, вхід забезпечують деякі вимоги та дії системи, на виході мають бути рішення, якщо вони адекватні, то система няшна.

Девід Істон дав визначення політичній системі як сукупності різноманітних видів діяльності, які впливають на прийняття та виконання певних рішень. (система включає вхід, вихід і конверсію - те, що усередині системи)

Політична система має складатися з трьох основних частин:

1. культурні цінності
2. владні структури
3. поведінка політиків та пересічних членів суспільства

Структура політичної системи

- завоювання та здійснення влади
- політичні принципи, норми та метрики (формують політичну поведінку, свідомість людини, т. ч. відповідають за мету, поставлену політичною системою)

- політична організація(система інститутів, в межах яких здійснюється політичне життя, наприклад держава, політ. партії, політ. рухи)
- політична культура - сукупність знань, уявлень та цінностей, установок та стандартів, завдяки яким політичні суб'єкти ефективно виконують свої ролі
- політична свідомість - це стійкі орієнтації та установки людей, що стосуються політичної системи
- засоби масової інформації (збирання, обробк та поширення інформації віддається на розсуд ЗМІ)

Підсистеми політичної системи:

1. інституціональна підсистема - комплекс формальних і неформальних політичних інститутів
2. функціональна підсистема(сукупність ролей, функцій, суб'єктів політики та політичних відносин)
3. нормативно-регулююча підсистема (та, що встановлює правила гри: норми, цінності, звичаї, традиції)
4. комунікативна підсистема, до якої входить сукупність форм взаємодії суб'єктів політики

Функції політичної системи

- вироблення чіткого політичного курсу держави; визначення цілей, завдань та шляхів розвитку суспільства
- розробка конкретних програм дій та організація їх виконання
- мобілізація ресурсів для виконання завдань системи
- інтеграція та об'єднання в єдине ціле всіх елементів структури
- забезпечення стійкого розвитку суспільства

Типологія політичної системи

1. за ступенем відкритості до зовнішнього середовища та здатністю сприймати інновації системи бувають
  - відкриті - динамічна, обмін ресурсами з іншими
  - закриті - жорстка фіксація структури, орієнтація на власні цінності та обмежені у зв'язках із зовнішнім середовищем
2. за характером політичного режиму
  - тоталітарний

- авторитарний
  - демократичний
3. за типом формації
- рабовласницька
  - феодальна
  - буржуазна
  - соціалістична
4. територіально-просторова
- континентальні
  - острівні
5. відповідність соціальній системі
- військові
  - громадянські
  - тощо

Габріель Алмонд - перша половина 20 століття. Чотири типи політичних систем:

1. англо-американська політична система: США, Великобританія, Канада, Австралія. Риси: прагматизм, раціоналізм. Цінності: свобода особистості, безпека, власність, добробут, індивідуалізм, терпимість, толерантність. Система здатна до саморегуляції, стабільна, ефективна.
2. Континентально-європейська політична система: Італія, Німеччина, Франція тощо. Риси: фрагментарність політичної культури (площа невелика, але країн багато, і кожна вважає себе самою розумною), співіснування нових та старих культур, політичні традиції, розділ політичних ролей в межах класу, групи, а не суспільства в цілому, багатоманітність політичних партій з різними ідеологіями
3. Доіндустріальні політичні системи: країни Азії, Африки, Латинську Америку. Інтеграція суспільства досягається шляхом насилля, перехрещення різних політичних культур, поширення авторитаризму та влади однієї партії, відсутність розподілу владних повноважень, обмеження прав та свобод
4. Тоталітарна політична система. Риси: пріоритет расових, класових, релігійних, національних цінностей, контроль за усіма сферами суспільного життя, концентрація влади в руках бюрократичного, монополія правлячої партії, заідеологізованість, розширення функцій репресивних органів, функціональна нестабільність: часи фашистської Італії, Радянський Союз.
- 5.

1.6 Еліти

1.6.1 План

1. Сутність поняття еліти, сучасні теорії еліт
2. Структура, функції та види еліт; основні системи відбору
3. феномен політичного лідерства, природа, сутність, принципи та методи функціонування

Елітарний - входить в політологічну науку у 19 столітті та означає найкращу групу людей, які володіють певними якостями, що виділяють їх з решти суспільства, та ознаками, що дозволяють формувати поведінку, погляди та інші суспільні думки членів соціуму.

Політична еліта - нечисельна, достатньо самостійна вища, відносно привілейована група людей, що більшою чи меншою мірою володію видатними психічними, соціальними та політичними якостями та безпосередньо бере участь у прийнятті та здійсненні рішень, що стосуються використанні

- Еліта - це особи, які отримали найвищий індекс в галузі своєї діяльності(саме таке тлумачення розглядав Парето)
- Еліта - найбільш активні в політичному відношенні індивіди, які мають чітку орієнтацію на владу
- Люди, що мають високий рівень соціального статусу і впливають на політичний процес
- Харизматичні особистості формують еліту

Гайтана Моска. Роки життя: 1854-1941. Він виділяв три основні форми існування аристократії Форми аристократії:

- військова
- фінансова
- церковна

Три способи оновлення правлячого класу:

- успадкування місця в еліти
- вибори
- кооптація - додаткова вибірність, коли той чи інший індивід може потрапити у еліту

У розвитку політичної еліти прослідковуються дві основні тенденції:

- аристократична - принцип закритості, основний шлях - спадкування місця у еліті, основна небезпека - еліта починає вимирати
- демократична тенденція - чекає підготовлених керівників - людей, що найчастіше зробили себе самі

Новий дослідник: Вільфредо Парето(1848-1923). Він взагалі історію людства розглядав як історію циркуляції еліт. Він виділяв два типи еліт:

- правлячу
- неправлячу(контреліта)

Леви - та елітарна група, якій притаманний консерватизм у поглядах, силові методи управління, відкритість та рішучість. Вважав, що така еліта має існувати у рамках стабільної політичної системи.

Лиси - прихильники політичних комбінацій, маніпуляцій, хитрощів, схильні до демагогії, радикальних перетворень у суспільстві. Зауважував, що саме такі еліти з'являються у нестабільні періоди і вони вимагають прагматичних керівників.

Роберт Міхельс(1876-1936) - засновник "залізного закону олігархії". Пояснював, що будь-яке суспільство потребує елітарності, а влада еліт залежить від організованості. Сама організація суспільства здатна відтворювати еліту і будь-яка соціальна організація схильна до олігархізації. **!!ЗАЛЕЖНИК!!!** матеріальних статків.

Функції політичної еліти:

- визначення стратегії та тактики, зовнішньої та внутрішньої політики держави
- керівництво та управління суспільством
- розробка та прийняття політичних рішень
- мобілізація мас на досягнення певних політичних цілей
- вираження інтересів та потреб різних соціальних груп
- розробка ідеологій, ціннісних орієнтирів, ідей та ідеалів
- забезпечення вертикальної комунікації між владою та масами, а також укріплення горизонтальних зв'язків в суспільстві

Сучасна еліта поділяється на:

- управлінську - бюрократи
- формальна еліта - виробляє загальну стратегію суспільного розвитку
- відкрита еліта - еліта, здатна сприймати інновації та стабілізувати соціальне положення

- закриті еліти - ті, що нездатні сприймати інновації, живуть за своїми консервативними правилами

Два основні шляхи формування еліти, що виділяє політична практика відповідно до двох систем відбору:

- система гільдій - об'єднання, корпорація ставилась в основу, яка при відборі можливих кандидатів робила акцент на їх політичних здібностях та перевагах, суворо діяла в рамках дотримання певних правил та настанов політичної організації. Характеризувалась більшим професіоналізмом, досвідом, передбачуваністю дій, проте схильна до бюрократизації, консерватизму, має небезпеку перетворення еліти в закриту касту
- антрепренерська система - орієнтація на здібності особистості, які виділяють його серед інших креативністю мислення, здатністю переконувати, вмінням подібатись, адекватним прийняттям молодих лідерів, прийняттям та застосуванням інновацій.

Політичне лідерство - процес взаємодії між людьми, під час якого наділені реальною владою авторитетні люди здійснюють легітимний вплив на суспільство чи на певну його частину, яка добровільно їм віддає частину своїх повноважень, що з точки зору політики є владними, а також передає їм частину своїх політичних прав.

Богомол - це летючий тарган(с) Заяць.

- вміння впливати на людей
- завоювання симпатій
- мобілізувати здатність адекватно впливати на членів суспільства, реалізуючи їх інтереси
- мати авторитет
- ораторські та організаційні здібності
- популярність
- гострий розум
- компетентність
- рішучість в прийнятті рішень
- здатність висувати нові ідеї
- брати на себе відповідальність, приймати рішення в екстремальних ситуаціях
- досвід

Єже Вятр. Чотири основні типи еліт(духотомії):

- ставлення до власних можливостей(лідери-ідеологи та лідери-прагмати)
- лідери по відношенню стосовно своїх прихильників(харизматики та лідери-представники)
- стосовно супротивників(лідери-угодовці(схильні йти з супротивниками на угоди) та лідер-фанатик, що прагне до загострення конфлікту)
- за способом оцінювання дійсності - відкритий лідер та лідер-догматик

1.7 Вибори та виборчий процес

Зміст лекції:

- поняття виборів та характеристика їх видів та функцій
- абсентивізм та його причини
- виборчі системи, їх види та особливості функціонування

Вибори - політична процедура, що залучає маси до процесу управління державою. Ця процедура передбачає демократичний спосіб формування періодичної чи позачергової зміни персонального складу державних органів влади та підтвердження їх повноважень на певний термін, окреслення певного кола посадових осіб шляхом голосування за кандидатів, висунутих відповідно до встановлених законом вимог.

Політичні вибори - не лише процес голосування, а і широкий комплекс заходів щодо формування керівних органів держави. Головними етапами у підготовці та реалізації виборчого процесу є:

1. призначення виду виборів(президентські/місцеві) та дати їх проведення(позачергові, або чітко визначені конституцією).
2. визначення меж виборчих округів і виборчих дільниць - (бувають пропорційні та мажоритарні системи виборів. від цього залежить кільк виборчих дільниць)
3. формування виборчих комісій (центральної, окружних, дільничих)
4. формування списків виборців
5. висування та реєстрація кандидатів - відбувається за конституційними правилами.
6. проведення передвиборчої агітації - (новітні технології агітації)
7. голосування та процес підрахунку голосів
8. оприлюднення результатів голосування
9. в разі необхідності проведення повторного голосування та повторних виборів.

1.7.1 Виборчі цензи. Абсентизм

Цензи - заборони, що не дають змоги приймати участь у активному та пасивному виборчому процесі

- статъ
- вік (з 60-го року був знижений до 18 років) - у вищій палаті від 30-40 років, президентство - від 35 років.
- майновий та соціальний ценз - часто присутніми на виборах дозволялося бути тільки у людей з певними майновими можливостями.
- ценз осілости (наприклад, президентом Америки може бути тільки уроженець, який прожив не менше 14 років у ній).

Абсентизм - явище (відсутній - лат.) свідомого ухилення виборців від участі у голосуванні. Причинами абсентизму можуть бути:

- особливості виборчої кампанії
- певні причини особистого характеру (хвороба)
- загальна нецікавість або політична, соціально-економічна ситуація в державі

1.7.2 Види виборчих систем

Існують дві основні системи виборів. Під виборчою системою розуміється сукупність встановлених законом правил проведення виборів, регламентом здійснення конкретних процедур виборчої кампанії визначенням результатів голосування, структурою голосування та виборчими формулами, які застосовуються.

Виборчі системи є різними модифікаціями двох основних типів виборчих систем

- мажоритарної (орієнтована на конкретного кандидата)
- пропорційної

Ми знаходимося у змішаній виборчій системі (президент - мажоритарна,)

Мажоритарна

Характеризується 2-ма шляхами проведення : абсолютної більшості (переможець 50+1 голос) та відносної більшості - застосовується при більшій кількості кандидатів.

Пропорційна

Застосовуються формули, що встановлюють, чи допускається якась партія до входу. При цьому встановлюється порог 5% - для того щоб пройти в парламент. Включається система жорстких на нежорстких списків партій.

Змішана

Застосовується у Німеччині, Росії. Також Україна повернулася до змішаної системи, хоча далі не відомо, що буде.

Розділ 2

Семінари

2.1 Характеристика основних соціально-політичних підходів щодо шляхів трансформації українського суспільства на сучасному етапі

Процес трансформації – це складне переплетення стихійних та свідомих процесів. Це дії не лише елітних груп та носіїв інноваційної діяльності, але й стихійні процеси масової поведінки, соціальні наслідки реформ тощо. Перехід до нових видів відносин залежить не лише від рівня соціальної зрілості, активності еліти, але й від рівня соціальної свідомості, культури мас людей, від їхнього ставлення до реформ, до власного становища, форм діяльності.

На сьогодні **дослідницькою метою** соціологів виступає методологічне обґрунтування зовнішніх і внутрішніх чинників структурних перетворень в українському суспільстві, а також аналіз передумов, закономірностей, тенденцій і особливостей протікання трансформаційного процесу.

До **внутрішніх чинників** можна віднести:

- тимчасову протяжність соціальних процесів;
- управлінську дію;
- інформаційно-пізнавальний рівень суспільства і т. п.

Зовнішнім чинником структурних перетворень виступає трансформація соціального простору.

Для **трансформаційного суспільства** характерне різке посилення індивідуалізації особистих життєвих практик, ослаблення їхньої залежності від приналежності людей до великих соціально-професійних формалізованих груп.

Сучасні трансформаційні процеси в українському суспільстві супроводжуються соціально-структурними перетвореннями, формуванням нових верств, груп, зміною місця у стратифікаційній системі вже існуючих та зміною соціальної ідентифікації.

Основний **вектор трансформування політичної системи** в Україні, як і очікувалось від більшості пострадянських країн, це перехід від цілком твердо встановленого конкретного тоталітарного режиму, який є основним

системоутворюючим чинником однойменної системи, "до цілком не визначеного нового демократичного режиму, у якому реформуванню мало б підлягати все—політичні інститути, відносини, політична культура.

У політично-правовому сенсі **реформи** (трансформації) — це поступова воле-встановлена зміна політичного устрою та законодавчої бази функціонування політики, яка, однак, не торкається фундаментальних основ суспільно-політичного життя. Такими фундаментальними принципами нашого політичного життя є визнання народу єдиним джерелом влади, республіканізм, соборність, унітарна держава.

Конкретний зміст **політично-правової реформи** політичної системи в Україні складається з таких напрямків:

- політична реформа:
- конституційна реформа;
- адміністративна та судова реформи;
- реформа розподілу владних повноважень між головними суб'єктами державної влади.

2.1.1 Висновок

Соціальне життя в Україні висвітлюється в контексті розвитку соціального життя інших країн, яке на сучасному етапі характеризується двома основними рисами. По-перше, це життя отримало характер вільної, неупорядкованої соціальної течії, де в силу іманентних імпульсів виникають розпадаються різноманітні спільноти. Це життя звільнилось з-під політико – регламентуючого впливу, втратила свій політико – легітимний характер. По-друге, всі соціальні зв'язки та стосунки мають риси розвинутої індивідуальності, особистої незалежності людини.

Вивчення соціальної структури та соціальної стратифікації, тенденцій їх розвитку становить не тільки науковий, але й практичний інтерес, бо дозволяє визначити оптимальні для суспільства напрямки прогресу. Зокрема, нині в українському суспільстві актуалізується проблема запобігання його розвитку по шляху формування двополюсного закритого суспільства і переходу до відкритого суспільства з масовим та впливовим "середнім класом", яке розглядається як соціальна база плюралізму та демократії, створює передумови для самореалізації особистості у бажаних для суспільства галузях.

2.2 Політична влада та її субєкти в Україні

2.2.1 Питання семінару

1. Сутність політики як соціального явища.
2. Форми, рівні та функції політики.

3. Державна політика та її функції.
4. Сутність влади як соціального явища.
5. Політична влада та її суб'єкти.

2.2.2 Сутність політики як соціального явища

У питанні визначення поняття політика в суспільствознавстві Заходу сформувались дві основні позиції:

Одна з позицій - традиційна. Політика визначається через суть і зміст діяльності держави, через участь людей в здійсненні або опануванні державної влади. Політика - наука про державу більш давня і водночас більш близька до здорового глузду. Політика як наука бере початок з Арістотеля, для якого політика є вивчення управління містом (полісом), державою. Розвиток національних держав посилює таку позицію у визначенні суті політики, як соціального явища і науки. Політика - пізнання всього, що має стосуватися мистецтва управління державою і вести стосунки, зв'язки з іншими державами. Найпоширеніша на Заході концепція політичної соціології визначає політику як науку про владу, про управління, про авторитет, про командування в усіх людських спільностях і соціальних групах, а не тільки у національному суспільстві (Макс Вебер, Моріс Дюверже, Гарольд Лассуел, Роберт Даль та ін.). Політика створює особливу сферу суспільного життя, яку точніше іменувати державно-владною і реалізується в ній. Вплив політики на економіку, культуру і вплив економіки на політику та ін. розглядається як взаємодія різних сфер суспільного життя.

Друга позиція. Політика визначається як певний вид соціальної діяльності, не обов'язково зв'язаної з державною владою. Філософи Заходу вважають, що політика є спосіб з'ясування і упорядкування суспільних справ, що особливо стосуються розподілу дефіцитних ресурсів, принципів, за якими здійснюється розподіл ресурсів, засобів, завдяки яким люди або соціальні спільності мають і тримають контроль над ситуацією. Влада і держава, в межах другої позиції погляду на політику, не розглядаються апріорно як щось відмінне від влади та інших соціальних спільностей людей, якщо відмінність і є то порівняне вивчення влади в усіх соціальних спільностях людей, дає можливість їх виявляти. Це означає, що політика є, насамперед, суспільна діяльність, звернена на соціальні і матеріальні взаємовідносини людей, одержуючи різноманітні відображення у різних сферах і постійно змінюються. Аналізуючи політику як соціальне явище, варто мати на увазі, що в суспільстві з складною соціальною структурою і за наявності публічної влади - держави, важко знайти явища і процеси абсолютно вільні від політичних відтінків, оскільки більшість з них зв'язано з інтересами тих або інших соціальних спільностей, верств, класів, що борються за завоювання або утримання влади. Інша справа, міра «політичності» є різною. Найсильніша міра «політичності» в сфері законодавчій і виконавчій діяльності органів державної влади, в органах, що забезпечують національну безпеку, а також в діяльності політичних партій, суспільно-політичних рухів, масових громадських і суспільних об'єднань та деяких професійних спілок творчих добровільних товариств.

Отже, визначення поняття і суті політики дають можливість зробити висновок, що політика не створює особливу сферу суспільного життя, але й не заперечує наявності власної державно-владної сфери, інтегрує різні сторони явищ, але й не зводиться до жодного з них.

Функціонування політики в суспільстві, її суспільне буття визначається суспільством, державою, владою і змістом, суттю самої політики, універсальними і незмінними властивостями або принципами її існування, що склалися історично. Їх сукупність і взаємні відносини становлять основу суспільного буття політики. Суспільне буття політики визначається двояко: загальними властивостями політики, що склалися історично і конкретними умовами суспільного життя і розвитку, реальними властивостями самої політики, суспільствами і особливостями їх розвитку.

2.2.3 Форми, рівні та функції політики

Політика - одна з найважливіших сфер життєдіяльності суспільства, взаємин різних соціальних груп та індивідів щодо утримання й реалізації влади задля здійснення своїх суспільно значущих інтересів і потреб, вироблення обов'язкових для всього суспільства рішень.

В політології розрізняють три рівні існування політики:

Мегарівень охоплює світовий політичний процес у всіх його взаємозв'язках і опосередкуваннях, весь геополітичний простір, міждержавні відносини і міжнародну політичну проблематику. На цьому рівні аналізується діяльність міжнародних суб'єктів політики та використовуються загальнофілософські методологічні підходи.

Макрорівень характеризує функціонування політики в національно-державному та регіональному масштабі. Об'єктом аналізу стають центральна і місцева влада. На цьому рівні застосовуються структурно-функціональний, системний, порівняльний, комунікаційний та інші методи дослідження.

Мікрорівень охоплює окремі організації-партії, профспілки, корпорації тощо. Це такий рівень аналізу політики, що є максимально наближеним до місцевого матеріалу, дозволяє проводити конкретні соціологічні дослідження і процедури: узагальнення статистичних даних, анкетування, контент-аналіз політичних документів (партійних програм, правових актів тощо).

Функціонування політики розмежовують за різними критеріями:

- за сферами суспільного життя (економічна, соціальна, культурна, національна, військова тощо);
- за орієнтацією (внутрішня, зовнішня);
- за масштабами (міжнародна, світова, локальна, регіональна);
- за носіями й суб'єктами (політика держави, партії, руху, особи);
- за терміном дії, (коротко-, середньо-, довгострокова).

Політика має складну структуру. Найчастіше виокремлюють у ній три головні елементи:

1. Політичні відносини та політична діяльність (відображають стійкий характер взаємодії суспільних груп між собою та з інститутами влади).
2. Політична свідомість (свідчить про принципову залежність політичного життя від свідомого ставлення людей до своїх владно значущих інтересів).
3. Політична організація (характеризує роль інститутів публічної влади як центрів управління й регулювання суспільних процесів). Охоплює такі елементи: сукупність органів законодавчої, виконавчої й судової гілок влади; партійні та громадсько-політичні інститути; групи тиску; громадські організації та рухи тощо.

У політології виокремлюють (здебільшого на загальнодержавному рівні) такі функції політики:

- задоволення владно значущих інтересів усіх груп і верств суспільства;
- раціоналізація конфліктів і протиріч, спрямування їх у русло цивілізованого діалогу громадян і держави;
- примус в інтересах окремих верств населення або суспільства загалом;
- інтеграція різних верств населення шляхом підпорядкування їхніх інтересів інтересам усього суспільства;
- соціалізація особистості (залучення її до складного світу суспільних відносин);
- забезпечення послідовності та інноваційності (оновлюваності) соціального розвитку як суспільства в цілому, так і окремої людини.

Функції політики засвідчують її всеосяжний характер, неперервний вплив на суспільство й неперехідне значення для врегулювання суспільних відносин. Політика тісно пов'язана з різними сферами суспільного життя: економікою, мораллю, правом, релігією, культурою, екологією тощо.

Сучасною політичною наукою та всією громадсько-політичною думкою сформовано чіткі **засади демократичної політики:**

- оптимальне поєднання класового й загальнолюдського, універсального й національного;
- гуманістична спрямованість, подолання технократизму, насильства, злочинності;
- демократизм і моральність у здійсненні політики;
- громадянськість і патріотизм.

Під час вироблення та реалізації політики важливо враховувати такі основні чинники:

- конкретно історичні умови розвитку соціуму, геополітичні умови й географічне розташування держави;
- рівень участі чи відчуження населення щодо влади й державно-суспільних справ;
- спрямованість національної ментальності, рівень розвитку політичної та правової свідомості;
- етнонаціональний і демографічний чинники суспільного розвитку;
- відповідність політичних ідеалів і завдань історичній традиції, політичним цінностям певного суспільства, а також принципам гуманізму й соціальної справедливості;
- реальна міжнародна ситуація і ставлення до держави світової громадськості.

2.2.4 Державна політика та її функції

Сукупність цілей, завдань і функцій держави, що нею практично реалізуються, засобів і методів, які при цьому використовуються, віддзеркалюють сутність держави. Їх формування, правове закріплення здійснюється політичною системою та виражається **державною політикою**.

Державна політика являє собою оптимальний синтез об'єктивних тенденцій суспільного розвитку і переважну більшість суб'єктивних тверджень людей про свої інтереси в ньому.

Інтегровано суспільні інтереси, певні правила їх реалізації викладені в **Конституції України**. Фактично вони характеризують основні ознаки держави, визначають суспільний устрій, являють собою цілі держави тощо.

Саме держава є визначальним суб'єктом. Тільки вона може здійснювати заходи, підпорядковані стратегічним національним інтересам, мета яких — цілеспрямоване формування громадянського суспільства з розвинутою економічною системою, підтримка розвитку його складових та нівелювання структурних диспропорцій, що неодмінно виникають у процесах формування та розвитку. Тим самим держава ототожнюється із суспільством, оскільки власне існування держави зумовлене стабільністю та гармонійним розвитком суспільства.

Державна політика повинна закріплюватися державно-правовими актами, бути відомою і зрозумілою суспільству. Необхідно зауважити, що всі політичні проблеми врешті-решт мають інституційний характер, оскільки в державній політиці важливе юридичне оформлення політичних проблем, і що прогрес на шляху до реалізації державної політики можливий за інституційного контролю над владою.

Будь-яка державна політика реалізується в певних умовах з використанням адекватних їй засобів. Формулюючи сутність державної політики, актуально зазначити умови і засоби, які їй сприяють і можуть бути практично використані.

Серед **умов** доцільно виділити такі:

- державно-правові, які полягають у створенні узгодженого правового простору країни, певною мірою ідентичного, структурованого, який дозволяє максимально використовувати технології політичної, економічної, соціальної та іншої діяльності зі своїми особливостями та спеціалізаціями;
- соціально-психологічні, які включають у себе усвідомлення нових життєвих орієнтирів, відхід від ілюзій, від усього того, що не відповідає реаліям життя і не народжує розбудовчу енергію людей;
- діяльнісно-практичні, коли рішення, дії, операції, процедури, вчинки тощо спрямовані на досягнення цілей державної політики та здійснюються в її руслі, «просувають» цю політику і наочно розкривають її цінність для суспільства.

У формуванні державної політики важливим елементом є **визначення загального інтересу та волі більшості громадян**. Воно здійснюється:

- волевиявленням народу під час проведення виборів Президента України, народних депутатів і депутатів органів місцевого самоврядування, референдумів;
- волевиявленням суб'єктів політичної системи, особливо під час формування фракцій у Верховній Раді України, виборчих блоків, об'єднань і рухів у період виборчих кампаній;
- впливом професійних спілок, об'єднань суб'єктів господарювання, професійних і соціальних угруповань тощо.

Засоби реалізації державної політики досить різні: від запровадження та ефективного використання різноманітних форм власності, ринкової економіки до удосконалення систем інформації, освіти і виховання тощо. Політика безпосередньо та діалектично пов'язана з мораллю, духовною, релігійною та іншими сферами суспільного життя.

Розглянемо **процес формування державної політики**. Її засади формуються на підставі конституційних положень, щорічних та позачергових послань Президента України про внутрішнє та зовнішнє становище України, актів Верховної Ради України та довгострокових програм розвитку. Саме в них на підставі аналізу економічної, соціальної та політичної ситуації на засадах дотримання основних цілей і ознак держави формуються пріоритетні напрями економічного та соціального розвитку держави.

Підсумовуючи, можна сказати, що цільові настанови в економічній діяльності держави спрямовуються на запровадження принципів результативності, ефективності, рівності між суб'єктами господарювання і стабільності економічного та соціального розвитку суспільства. Реалізація цих принципів передбачає створення умов для виробництва зростаючої кількості товарів і послуг на технологічній основі, що постійно удосконалюється; мінімізацію витрат в умовах

використання обмежених матеріальних і виробничих ресурсів; зміцнення позицій держави на світовому ринку; створення робочих місць для тих, хто бажає та може працювати. Це передбачає і економічну свободу для всіх видів господарської діяльності, споживачів і продавців на ринку, щоб вони мали свободу вибору.

2.2.5 Сутність влади як соціального явища

Будь-яка система має системоутворюючий компонент. Для політичної системи ним є політична влада. Вона інтегрує всі елементи системи, навколо неї точиться політична боротьба, вона – джерело соціального управління, яке, в свою чергу, є засобом здійснення влади. Отже, влада є необхідним регулятором життєдіяльності суспільства, його розвитку та єдності. **Існують різні підходи до пояснення причин владних відносин:** *Біологічний підхід* – визнає владу притаманною біологічній природі людини. А оскільки біологічна природа людини і тварин є спільною, то визнається наявність владних відносин не тільки в суспільстві, а й у тваринному світі. Арістотель розглядав владу в суспільстві як продовження влади в природі. Однак, відносини в суспільстві мають свідомий характер, тоді як у тваринному світі вони зумовлюються інстинктами і рефлексами.

Психологічний підхід – розглядає владу крізь призму міжособистісних стосунків, де більш сильна особистість домінує над слабшими, нав'язуючи останнім свою волю. Особливу увагу прихильники психологічного підходу приділяють аналізу поведінки суб'єктів політичних відносин.

Антропологічний підхід (від грецьк. *anthropos* – людина) – пов'язує поняття політичної влади, а отже, й політики з суспільною природою людини і поширює його на всі соціальні, в тому числі й докласові, утворення. Прихильники цього підходу доводять наявність політичної влади на всіх етапах розвитку суспільства.

Політологічний підхід – на відміну від антропологічного ґрунтується на органічному зв'язку влади й політики, пов'язує їх існування лише з певними етапами суспільного розвитку, для яких характерною є наявність спеціальних суспільних інститутів здійснення влади, насамперед держави.

Оскільки влада є суто суспільним відношенням, у якому задіяні наділені свідомістю і волею люди, а переважний вплив одних людей на інших є вольовим відношенням між ними, то *влада може бути визначена як вольове відношення між людьми, тобто таке відношення, за якого одні люди можуть нав'язувати свою волю іншим.*

Попри розмаїття підходів до **означення влади як соціального явища** більшість сучасних дослідників характеризують владу як одне з фундаментальних начал суспільства, його першооснову. Влада і владні відносини наявні скрізь, де є соціальні об'єднання людей, у всіх сферах суспільного життя – економічній, політичній, духовній, сімейній тощо. Виділяють і різні рівні вияву влади. Так, на рівні суспільства в цілому влада охоплює найскладніші соціальні й політичні відносини: влада на публічному (асоціативному) рівні регламентує діяльність колективів і відносини в них (громадські організації, спілки, виро-

бничі колективи); влада є важливим атрибутом соціальних відносин і для рівня особистісного, приватного життя, функціонування малих соціальних груп.

У суспільному житті влада обумовлюється необхідністю регулювати різноманітні й суперечливі соціальні інтереси суб'єктів, узгоджувати й регламентувати взаємовідносини, починаючи від індивідуальних, групових і аж до загальнодержавних.

Отже, в основі влади і владних відносин — соціальні інтереси громадян, певних страт, соціальних класів. **Соціальні інтереси** — це об'єктивно зумовлені мотиви діяльності соціальних суб'єктів, які складаються з усвідомлення власних потреб і з'ясування умов та засобів задоволення їх. Прагнення реалізувати соціальні інтереси спонукає учасників використовувати різноманітні засоби і ресурси, створювати відповідні умови життєдіяльності та соціальні відносини.

2.2.6 Політична влада та її суб'єкти

Політична влада — здатність і можливість здійснювати визначальний вплив на діяльність, поведінку людей та їх об'єднань за допомогою волі, авторитету, права, насильства.

Поняття „**політична влада**” ширше від поняття „**державна влада**”. По-перше, політична влада виникла раніше від державної, ще в додержавну добу. По-друге, не кожна політична влада є владою державною (наприклад, влада партій, рухів, громадських організацій), хоча будь-яка державна влада — завжди політична. По-третє, державна влада специфічна: тільки вона володіє монополією на примус, правом видавати закони тощо.

Функції політичної влади:

- інтегративна (полягає в об'єднанні соціально-політичних сил суспільства);
- регулятивна (спрямовує політичну волю мас на регулювання життєдіяльності суспільства, правотворчість);
- мотиваційна (формування мотивів політичної діяльності, передусім загальнозначущих);
- стабілізуюча (націленість на стійкий розвиток політичної системи, громадянського суспільства).

Основними рисами політичної влади є легальність, легітимність, верховенство, вплив, ефективність і результативність.

Суб'єкт політичної влади. Існує думка, що поняття „**суб'єкт влади**” і „**носій влади**” нетотожні. **Суб'єкт влади** — це соціальні групи, насамперед панівні класи, політичні еліти, окремі лідери; **носії влади** — державні та інші політичні організації, органи і установи, утворені для реалізації інтересів політично домінуючих соціальних груп. Існує й інша класифікація владних суб'єктів. Згідно з нею суб'єкти влади умовно поділяють на первинні й вторинні:

Первиним суб'єктом а республіканського, демократичного правління є *народ* – носій суверенітету і єдине джерело влади в державі. Він здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та місцевого самоврядування. Поняття народ неоднорідне: основними суб'єктами влади є великі групи населення, об'єднані спільністю корінних інтересів і цілей; неосновними – невеликі етнічні групи, релігійні громади тощо.

Вторинні суб'єкти носіїв влади - малі групи, представницькі колективи, партії, асоційовані групи, групи партикулярних (приватних, неофіційних) інтересів тощо. *Суверенним суб'єктом* політичної влади є громадянин держави, наділений конституційними правами та обов'язками. Суттєву роль у владних відносинах відіграють політичні лідери. Сукупним (колективним) носієм політичної влади є сама політична система суспільства як спосіб організації і розвитку соціальних спільнот і їх стосунків.

2.3 Політичний режим: поняття, типології та їх зміст. Демократичний політичний режим та проблеми його формування в Україні

2.3.1 План семінару

1. Зміст поняття “ політичний режим”, його типології .
2. Демократичний політичний режим та його ознаки.
3. Проблеми формування демократичного політичного режиму в Україні.

2.3.2 Зміст поняття “політичний режим”, його типології

Політичний режим — тип, характер влади в країні; сукупність засобів і методів здійснення політичної влади, яка відображає характер взаємовідносин громадян і держави.

Політичний режим визначається способом і характером формування представницьких установ, органів влади, співвідношенням законодавчої, виконавчої і судової влади, центральних і місцевих органів, становищем, роллю та умовами діяльності громадських організацій, рухів, партій, правовим статусом особи, ступенем розвитку демократичних свобод.

Типологія: Політичні режими можна розрізнити за двома головними критеріями — джерелом влади та межами цієї влади.

За джерелом влади:

- **Демократичні режими**
- форма державно-політичного устрою суспільства, в якій народ виступає джерелом влади на принципах рівності, свободи і солідарності. Зовнішніми ознаками демократичного режиму є багатопартійність, наявність пред-

ставницьких органів, формальне визнання народу джерелом влади, визнання права всіх громадян на участь у формуванні органів державної влади, контроль за їхньою діяльністю, вплив на прийняття спільних для всіх рішень на засадах загального, рівного виборчого права і здійснення цього права у процедурах виборів, референдумів тощо, переважне право більшості при прийнятті рішень, чітке регламентування політичних процедур та процесів.

- **Недемократичні режими**
- форма державно-політичного устрою суспільства, або спосіб правління, оснований на владі авторитету, політико-правовій нерівності соціальних груп та прошарків суспільства, використанні насильства. Втім, авторитарні режими можуть будуватись як на базі авторитету звичаю, традиції (монархії), так і на авторитеті сили (диктатури). Зовнішніми ознаками авторитарних режимів є відсутність або формальний характер представницьких органів влади, відмова від принципу поділу влади, різний політико-правовий статус окремих соціальних груп, і в зв'язку з цим – нерівність (або взагалі відсутність) виборів, інколи – посилення ролі армії та інших силових структур. Різновиди авторитарних режимів: традиціоналістські та модернізаторські; популістські, націоналістичні, корпоративістські, військові, авторитарно-бюрократичні.

За критерієм меж влади:

- **Ліберальні режими** - організація політичної системи, в якій влада держави обмежена сферою невід'ємних прав і свобод особистості. Це режим, в якому досить розвинутим є громадянське суспільство, різні самодіяльні громадянські ініціативи, тобто організації, які незалежні від держави, гарантуються основні права та свободи громадян.
- **Тоталітарні режими** - політична система, яка намагається — заради тієї чи іншої мети — повністю (тотально) контролювати все життя суспільства в цілому і кожної людини окремо. Поняття “тоталітарна держава” вперше було застосоване італійським диктатором Беніто Муссоліні, причому в позитивному контексті. Тоталітарні режими почали активно вивчатись після Другої світової війни через злочинні явища фашизму, нацизму та сталінізму.

Іноді додатково до основних типів виділяють такі різновиди режимів як диктаторські, фашистські, екстремістські, парламентські, президентські, монархічні, республіканські, надзвичайного правління, абсолютистські і т.інше.

2.4 Демократичний політичний режим та його ознаки

Поняття “демократія” багатогранне. Його використовують на позначення типу політичної культури, певних політичних цінностей, політичного режиму.

У вузькому розумінні “демократія” має тільки політичну спрямованість, а в широкому — це форма внутрішнього устрою будь-якої суспільної організації.

Класичне визначення демократії дав А. Лінкольн:

Демократія — правління народу, обране народом, для народу.

Характерною особливістю демократичного політичного режиму є децентралізація, розсосередження влади між громадянами держави з метою надання їм можливості рівномірного впливу на функціонування владних органів.

Демократичний режим — це форма організації суспільно-політичного життя, заснованого на принципах рівноправності його членів, періодичної виборності органів державного управління і прийняття рішень у відповідності з волею більшості.

Основними ознаками демократичного політичного режиму є:

- наявність конституції, яка закріплює повноваження органів влади й управління, механізм їх формування;
- визначено правовий статус особистості на основі принципу рівності перед законом;
- поділ влади на законодавчу, виконавчу та судову з визначенням функціональних прерогатив кожної з них;
- вільна діяльність політичних і громадських організацій;
- обов’язкова виборність органів влади;
- розмежування державної сфери та сфери громадянського суспільства;
- економічний та політичний, ідеологічний плюралізм (заборони торкаються лише антилюдських ідеологій).

За демократії політичні рішення завжди альтернативні, законодавча процедура чітка й збалансована, а владні функції є допоміжними.

Демократії властива зміна лідерів. Лідерство може бути як індивідуальним, так і колективним, але завжди має раціональний характер.

Демократичний режим характеризують високий рівень суспільного самоврядування, переважаний консенсус у відносинах між владою й суспільством. Одним із головних принципів демократії є багатопартійність. У політичному процесі завжди бере участь і опозиція, яка виробляє альтернативні політичні програми й рішення, висуває своїх Претендентів на роль лідера. Головна функція опозиції за демократичного політичного режиму — визначати альтернативні напрями розвитку суспільства та складати постійну конкуренцію правлячій еліті. Сутнісними ознаками демократії є електоральні (лат. elector — виборець) змагання, можливість розподілу інтересів, націленість на консолідацію суспільства.

За демократії держава функціонує заради громадян, а не навпаки, існують умови для подальшого розвитку громадянського суспільства. Демократія і в політичному, і в загальнолюдському розумінні є магістральним шляхом, своєрідним ідеалом майбутнього розвитку суспільства та людської цивілізації загалом.

2.4.1 Проблеми формування демократичного режиму в Україні

Розгортання конституційного процесу ускладнювалось сповільненим виробленням науково обґрунтованої моделі майбутнього суспільно-політичного устрою, протистоянням гілок влади та непримиренною боротьбою навколо питань законодавства різних політичних сил (статус Республіки Крим, державна мова, державна символіка, приватна власність, розподіл владних повноважень та ін). Основний Закон проголосив Україну демократичною, соціальною, правовою державою. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека були визначені найвищими цінностями. Щоб демократія стала у суспільстві новою діючою системою влади, важливо щоб люди не тільки розуміли сутність її основних принципів, а й були згодні жити згідно з цими принципами – самостійно, без постійної опіки, всесильної влади, з усією повнотою відповідальності.

Наша країна не дуже багата демократичними традиціями. По суті, протягом всього періоду радянського тоталітаризму в Україні не розвивалися елементи особистих свобод і правової держави, демократичної свідомості суспільства та особистості. На сьогоднішньому етапі важливо не прискорювати штучними засобами процес демократизації суспільного життя, проте не варто і гальмувати його схожими методами. Демократія має визрівати на національному ґрунті поступово і послідовно, її межі повинні бути обумовлені логікою розвитку посткомуністичного суспільства, його трансформацією. Основними передумовами формування демократичного суспільства в Україні є:

- розширення економічної свободи;
- радикальна зміна інститутів суспільства, усієї системи цінностей й психології людей, які породила тоталітарна система;
- підвищення рівня політичної дисципліни і політичної культури громадян;
- встановлення ефективного контролю суспільства над політикою можновладців;
- подолання економічних проблем.

Динамізм демократичних процесів в Україні залежить від рівня:

- політичної активності громадян;
- економічної, соціальної й політичної стабільності суспільства;
- співвідношення політичних сил;
- розвитку національної ідеї та правосвідомості.

Основною проблемою для формування демократичного суспільства в Україні є те, що діюча влада (за будь якого президента) не підключалася про те, щоб виховувати в українцях розміння принципів демократії та самі не сильно їм слідували. Відсутність гідних політичних кандидатів призводить до політичної апатії та сильно перешкоджає формуванню демократії.

2.5 Демократична форма державної влади в суспільстві. Правова держава і громадянське суспільство та умови їх формування в Україні

2.5.1 План

1. Поняття “демократична держава”, її суттєві ознаки та типологія.
2. Сутність правової держави та її ознаки.
3. Сутність громадянського суспільства та її ознаки.
4. Українська держава та тенденції її розвитку.

2.5.2 Поняття “демократична держава”, її суттєві ознаки та типологія

Демократична держава - форма держави, що ґрунтується на конституційному визнанні народу джерелом влади та реальному здійсненні народної влади через рівноправну участь громадян в управлінні загальнодержавними і місцевими справами, у контролі за державною діяльністю; виборності та змінюваності вищих органів державної влади; існуванні багатопартійності; забезпеченні прав і свобод людини й меншості відповідно до міжнародних стандартів.

Ознаки демократичної держави:

1. *визнання народного суверенітету* - влади народу як верховного носія і джерела державної влади;
2. *рівноправна участь всього народу* (а не тільки частини населення) в управлінні справами в суспільстві і державі безпосередньо (самоврядування) і через представницькі органи. Рівний доступ усіх до державної влади передбачає участь у формуванні органів держави, контролі за їх діяльністю, підтриманні постійного контакту з ними населення;
3. *демократична процедура утворення органів держави* в результаті конкурентних, вільних і чесних виборів (загальне право голосу; рівність у виборах; таємне голосування; прямі (безпосередні) вибори, що передбачають змінюваність парламенту, президента, місцевих рад демократичним шляхом. У демократичній державі одні й ті ж люди не повинні тривалий час безперервно обіймати посади в органах влади: це викликає недовіру громадян, призводить до втрати легітимності цих органів. Потрібні змінюваність, підконтрольність і взаємоконтроль, рівна можливість кожного реалізувати свої виборчі права;
4. *політична свобода і рівність громадян перед законом і судом*. Політична свобода означає свободу вибору суспільного ладу, форми правління, право

2.5. ДЕМОКРАТИЧНА ФОРМА ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В СУСПІЛЬСТВІ. ПРАВОВА ДЕР

визначати і змінювати конституційний устрій; забезпечувати захист прав людини. Вона ґрунтується на свободі економічній, різних формах власності, рівному доступі до власності та на багатоманітності культурного життя. Свобода має первинне призначення - на її основі можуть виникнути рівність і нерівність, але вона передбачає рівноправ'я, рівність громадян перед законом і судом, незалежно від тих відмінностей, які властиві окремим індивідам, і незалежно від тих стартових можливостей і ресурсів, які кожен з них має;

5. *проголошення і реальна гарантованість основоположних прав людини і громадянина*, тобто налагодженість юридичних інститутів та юридичних механізмів і процедур дієвого захисту особи від свавілля і беззаконня;
6. *наявність систем самоврядування* - місцевого самоврядування як особливого виду суспільного управління на місцях, здійснюваного територіальними спільнотами громадян і органів, що ними обираються; професійних організацій; виробничих, громадських об'єднань за їх інтересами та ін. Особливість систем самоврядування виявляється у поєднанні суб'єкта і об'єкта управління, у спільній участі у прийнятті і реалізації рішень, визнанні над собою влади тільки власного об'єднання;
7. *багатопартійність та ідеологічний плюралізм* - наявність кількох політичних (у тому числі опозиційних) партій, різноманіття політичних думок - партійних та інших ідеологічних підходів до вирішення загальнодержавних і регіональних (місцевих) завдань. Виключаються державна цензура й ідеологічний диктат. Проте політичне й ідеологічне різноманіття має свої межі - забороняється створення політичних партій, програмні цілі і дії яких спрямовані на насильницьку зміну конституційного ладу, порушення цілісності держави, її незалежності та ін.;
8. *ухвалення рішень волею більшості за обов'язкового додержання прав меншості*, тобто поєднання волі більшості з гарантіями прав і свобод особи, котра перебуває в меншості - етнічній, релігійній, політичній; відсутність будь-якої дискримінації, що означає утвердження якісно нових принципів демократичного плюралізму - демократії консенсусного суспільства, тобто демократії "вирішальної меншості" (а не диктатури більшості, як-от: парламентської);
9. *взаємна відповідальність держави і громадянина*. Відповідальність держави виражається у недопущенні свавілля (з боку державних органів і їх посадовців) щодо громадянина, у вимозі утримуватися від вчинення дій, що порушують права і свободи людини, тобто у забезпеченні законності. Основним арбітром у можливих конфліктах між державою і громадянином є незалежний і демократичний суд.

Типологія демократичних систем

Нижче перераховані основні типи демократичних систем.

Домінуюча гілка влади

- *Парламентська демократія.* Уряд призначається законодавчим органом влади. Уряд і його глава (прем'єр-міністр) також можуть бути підзвітні церемоніальному главі держави (монарху, президенту чи спеціальному органу). В парламентській республіці глава держави періодично обирається парламентом, або цю посаду суміщає голова уряду.
- *Президентська республіка.* Президент вибирається народом безпосередньо і є главою виконавчої влади.
- Існують також *змішані системи*.

Регіональна ієрархія влади

- *Унітарна держава.* Політична влада зосереджена в руках центрального уряду, який визначає обсяги владних повноважень регіональних органів влади.
- *Федерація.* Згідно з конституцією, влада поділена між центральним урядом і щодо автономними регіональними урядами.

Структура законодавчої влади

- *Однопалатний парламент.* Нормативні акти приймаються на засіданнях за участю всіх членів парламенту.
- *Двопалатний парламент.* Законодавчі збори складаються з двох палат, які формуються і функціонують окремо. Одні нормативні акти можуть вимагати схвалення тільки однієї палати, інші — обох палат.

Система виборів до представницьких органів

- *Мажоритарна виборча система.* Територія поділена на округи, кожен з яких має право на одного представника в законодавчих зборах. Цим депутатом стає кандидат, який набрав більшість голосів.
- *Пропорційна виборча система.* Політичні партії в законодавчих зборах отримують число місць, пропорційне числу набраних ними голосів.
- *Групова виборча система.* Певні групи населення висувають своїх депутатів згідно з заздалегідь обговореною квотою.

Число провідних партій

- *Двопартійна система.* У політичному спектрі домінують дві великі партії.
- *Багатопартійна система.* Призначенню уряду зазвичай передують формування правлячої коаліції з двох або більше партій, представлених в законодавчих зборах.

2.5.3 Сутність правової держави та її ознаки

Правова держава - це держава, у якому організація й діяльність державної влади в її взаєминах з індивідами і їхніми об'єднаннями заснована на праві і йому відповідає.

Ідея правової держави спрямована на обмеження влади (чинності) держави правом; на встановлення правління законів, а не людей; на забезпечення безпеки людини в його взаємодіях з державою.

Політична влада - в будь-якій державі в цілому організується і функціонує у правовій формі, що, однак, не виключає можливості її порушення владою на окремих етапах розвитку. Це дає підстави стверджувати, що конкретні держави неоднаково обмежені правом. Започаткування правової держави означало прагнення до розбудови державності, в якій влада була б максимально обмежена правом і правами людини. Таким чином, правова держава певною мірою є поняттям ідеологічним з історично змінюваним змістом (від ліберальної до соціальної моделі). З цього випливає: те, що вважалося ідеалом на момент започаткування теорії, на початку ХХІ століття не повністю відповідає сучасним уявленням про роль і місце держави в житті суспільства.

Основні ознаки правової держави:

1. *Здійснення державної влади відповідно до принципу її поділу* на законодавчу, виконавчу, судову з метою не допустити зосередження всієї повноти державної влади в або одних руках, виключити її монополізацію, узурпацію однією особою, органом, соціальною верствою, що закономірно веде до "жахаючого деспотизму" (Ш. Монтеск'є).
2. *Наявність Конституційного Суду* - гаранта стабільності конституційного ладу - органа, що забезпечує конституційну законність і верховенство Конституції, відповідність їй законів і інших актів законодавчої й виконавчої влади.
3. *Верховенство закону й права*, що означає: жоден орган, крім вищого представницького (законодавчого), не вправі скасовувати або змінювати прийнятий закон. Всі інші нормативно-правові акти (підзаконні) не повинні суперечити закону. У випадку ж протиріччя пріоритет належить закону. Самі закони, які можуть бути використані як форма легалізації сваволі (прямій протилежності права), повинні відповідати праву, принципам конституційного ладу. Юрисдикцією Конституційного Суду чинність неправового закону підлягає призупиненню, і він направляється в Парламент для перегляду.
4. *Зв'язаність законом рівною мірою як держави в особі його органів, посадових осіб, так і громадян, їхніх об'єднань*. Держава, що видала закон, не може саме його й порушити, що протистоїть можливим проявам сваволі, свавілля, уседозволеності з боку бюрократії всіх рівнів.

5. *Взаємна відповідальність держави й особистості*: особистість відповідальна перед державою, але й держава не вільно від відповідальності перед особистістю за невиконання взятих на себе зобов'язань, за порушення норм, що надають особистостей права.
6. Реальність закріплених у законодавстві основних прав людини, прав і свобод особи, що забезпечується наявністю відповідного правового механізму їхньої реалізації, можливістю їхнього захисту найбільш ефективним способом - у судовому порядку.
7. Реальність, дієвість контролю й нагляду за здійсненням законів, інших нормативно-правових актів, слідством чого є довіра людей державним структурам, обіг для дозволу суцього юридичних суперечок до них, а не, наприклад, у газети, на радіо й телебачення.
8. Правова культура громадян - знання ними своїх обов'язків і прав, уміння ними користуватися; поважне відношення до права, що протистоїть "правовому нігілізму" (віра в право чинності й невір'я в чинність права).

2.5.4 Сутність громадянського суспільства та її ознаки

Поняття «громадянське суспільство», як правило, використовується в зіставленні з поняттям «держава». Вони відображають різноманітні аспекти життя суспільства, протистоячі один одному.

Громадянське суспільство:

- є сукупністю міжособових відносин і сімейних, суспільних, економічних, культурних, релігійних і інших структур, які розвиваються в суспільстві зовні кордонів і без втручання держави.
- предстає у вигляді соціального, економічного і культурного простору, в якому взаємодіють вільні індивіди, реалізуючі приватні інтереси і здійснюючі індивідуальний вибір.

Історично громадянське суспільство прийшло на зміну традиційному, станова-кастовому, в якому держава практично співпадала з майновими класами і була відособлена від основної маси населення. Його основою є вільний індивід, незалежний від влади і форм колективного життя. Найістотніша передумова його свободи - інститут приватної власності, що формує розвинуту цивільну самосвідомість.

Відособлення суспільства від всепроникаючої влади держави завершилося в ході революцій ХУП-ХУІІІ століть і подальших реформ. Сам же перехід відображав формування нових соціально-економічних, політичних і культурних реальностей:

- постійним розвитком товарно-грошових відносин;
- промисловою революцією;

2.5. ДЕМОКРАТИЧНА ФОРМА ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В СУСПІЛЬСТВІ. ПРАВОВА ДЕР

- появою прошарку самостійних товаровиробників;
- кризою легітимності абсолютистських режимів;

Головними передумовами громадянського суспільства є:

- законодавче закріплення юридичної рівності людей на основі наділення їх правами і свободами;
- юридична свобода людини, обумовлена матеріальним благополуччям, свободою підприємництва, наявністю приватної власності, яка є економічною основою цивільного суспільства;
- створення механізмів саморегуляції і саморозвитку, формування сфери не-владних відносин вільних індивідів, що володіють здатністю і реальною можливістю здійснювати свої природні права.

Сам термін «громадянське суспільство» використовується як в широкому, так і у вузькому значеннях. В широкому значенні громадянське суспільство включає всі соціальні структури і відносини, які безпосередньо не регулюються державою. Воно виникає і змінюється в ході природноісторичного розвитку як автономна, безпосередньо не залежна від держави сфера. При такому підході громадянське суспільство сумісно не тільки з демократією, але і авторитаризмом, і лише тоталітаризм означає його повне, а частіше часткове поглинання політичною владою.

У вузькому значенні - це суспільство на певному етапі свого розвитку, коли воно виступає соціально-економічною основою демократичної і правової держави. Сучасне розуміння громадянського суспільства в політології переважно виходить з цього вузького значення.

Громадянське суспільство - це сукупність між особових відносин, які розвиваються зовні кордонів і без втручання держави, а також розгалужена мережа незалежних від держави суспільних інститутів, реалізуючих індивідуальні і колективні потреби.

Головні ознаки громадянського суспільства:

- розмежування компетенції держави і суспільства, незалежність інститутів громадянського суспільства від держави в рамках своєї компетенції;
- демократія і плюралізм в політичній сфері;
- ринкова економіка, основу якої складають недержавні підприємства;
- середній клас як соціальна основа громадянського суспільства;
- правова держава, пріоритет прав і свобод індивіда перед інтересами держави;
- ідеологічний і політичний плюралізм;
- свобода слова і засобів масової інформації.

Громадянське суспільство є системою, в якій переважають горизонтальні (невладні) зв'язки і відносини, що само організовується і само розвивається. В державі ж переважаючими є вертикальні зв'язки.

Структура громадянського суспільства. В сучасній політології громадянське суспільство розглядається як складна і багаторівнева система не-владних зв'язків і структур. Вона включає: 1) всю сукупність між особових відносин, які розвиваються зовні кордонів і без втручання держави; 2) розгалужену систему незалежних від держави суспільних інститутів, що реалізують повсякденні індивідуальні і колективні потреби.

2.5.5 Українська держава та тенденції її розвитку

Україна — держава у Східній Європі, у південно-західній частині Східноєвропейської рівнини. Площа становить 603 628 км квадратних. Найбільша країна, чия територія повністю лежить в Європі, друга країна за величиною на європейському континенті, якщо враховувати Росію. Межує з Росією на сході і північному сході, Білоруссю на півночі, Польщею, Словаччиною та Угорщиною — на заході, Румунією та Молдовою — на південному заході. На півдні і південному сході омивається Чорним й Азовським морями.

Українська держава має досить складну та запутану історію, яку постійно переглядають та намагаються переписати.

Основні всплески української державності:

1. Галицько-Волинське князівство (1199 – 1349)
2. Гетьманщина або Військо Запорізьке (1649 – 1764)
3. Українська державай (1918)
4. УРСР (1919 – 1991)
5. Україна (1991 - сьогодні)

Українська держава повільно просувається до сучасних стандартів світової цивілізації. Дуже важливо зрозуміти, де коріння серйозних прорахунків, а той помилок припустилися українські політики. Загальні фрази про пріоритети країни, проголошені впливовими політичними партіями в більшості не відповідають потребам української держави, або не виходять за рамки банального популізму. Завдання всіх політичних сил переважно полягало в тому, щоб виграти тактично і майже нічого не робилося для вибудовування реального руху стратегічної перспективи.

На протязі всієї невеликої історії незалежності, Україна, поки виглядає слабкою і політично нестабільною державою. Незважаючи на те, що Конституція України задекларувала правові і соціальні стандарти соціального життя, права і свободи громадян постійно порушуються, правові норми нехтуються роздмуханою і свавільною бюрократією. А цілісність і єдність держави розмивається самовладними регіональними партійними лідерами і їхніми прихильниками у виконавчих структурах влади, що призводить до реальної загрози територіальної цілісності країни. Активними і безпосередніми порушниками законів

2.5. ДЕМОКРАТИЧНА ФОРМА ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В СУСПІЛЬСТВІ. ПРАВОВА ДЕР

країни і конституції держави виявились насамперед ті, які за своєю посадою і відповідним політичним статусом повинні були їх боронити. Але у боротьбі за владні повноваження відбувались дії, які виходили за рамки моральної уяви цивілізованого світу, тобто використовувались будь-які брудні засоби, аби досягнути поставленої мети.

В сучасних умовах Україна не може залишатись у перманентному стані політичної, соціальної і економічної нестабільності. Реформи, що покликані перетворити Україну на сильну квітучу, демократичну державу, здатну забезпечити фундаментальні права і свободи людини і високий життєвий рівень громадян, впливову державу на міжнародній арені залишаються незмінними. Наслідком реформ повинно стати не перемога якогось бізнес-політичного проекту, а суспільний лад побудований за критеріями постіндустріального, інформаційного, високотехнологічного суспільства, що розвивається на основі досягнень сучасної науки і техніки. Це передбачає зміцнення держави, де кожна гілка влади не поборює іншу, а діє відповідно визначеної компетенції для забезпечення намічених цілей. Неухильно зміцнювати верховенство права, запроваджуючи ефективні форми і методи управління, відділивши великий бізнес від прийняття важливих державних рішень. Економічна роль держави повинна визначатись потужною соціальною орієнтацією поряд з створенням державою реальних умов підтримки і розвитку середнього класу, економічно незалежного від держави, здатного впливати на прийняття важливих державних рішень.

Отже, осмислюючи певний позитивний і негативний досвід у розбудові сучасної демократичної держави, слід зазначити, що сьогодні особливо актуальною залишається розробка таких ключових проблем теорії, як роль держави у підтримці, захисту і зростання середнього класу, регулюючі функції держави в економіці і соціальній сфері, поглиблені пошуку реального забезпечення прав і свобод громадян, розвитку правової системи з питань правового регулювання з ефективною боротьби з корупцією і організованою злочинністю, а також правових аспектів у пошуку України свого місця і міжнародного впливу у новому світопорядку. Це означає, "що вся влада базується на усвідомленні того, що її будуть застосовувати відповідно до загально прийнятих принципів, згідно з якими особи, наділені владою обираються через те, що всі переконані в їхній здатності робити тільки те що правильно, а не тому, що все, що вони не зробили, вважається правильним". Треба визнати, що спрощене розуміння загальновідомої класичної правової теорії з розподілу влад, пріоритету прав і свобод людини і багатьох інших проблем не може бути достатнім. Ідеальні схеми, що постали із практичного досвіду багатьох розвинутих країн, автоматично не спрацьовують у країнах перехідного періоду. Модернізація суспільних відносин вимагає в багатьох відносинах свого особливого регулювання, пристосованого до власної ментальності, культурного і історичного досвіду, у певному розумінні, потребують власного права. Таке право відрізняється від права стабільного суспільства певними суттєвими особливостями, в першу чергу своєю динамікою, частою зміною правових норм. Нерідко сполучення різнопланових норм, змішання старого і нового, збереження норм, які у певних напрямках гальмують розвиток соціально-політичних і економічних перетворень, неминуче спотворюють прагнення і розвиток суспільства в цілому. Саме тому необхідно значну увагу треба

приділяти увагу осмисленню перехідного періоду, для пом'якшення негативних наслідків.

Останні події пов'язані з грузинсько-осетинським конфліктом засвідчують про необхідність вжити ряд необхідних перетворень спрямованих на зміцнення держави. Ідея сильної держави необхідна не тільки у зовнішніх стосунках неспокійного світу, але й у внутрішніх стосунках всередині країни для успішного подолання злочинності, корупції, сепаратизму, підривної діяльності закордонних служб. Разом з тим, сильна держава не повинна асоціюватися з могутнім бюрократичним апаратом державної влади спрямованої проти будь-яких проявів незадоволення громадян на дії політичної верхівки. Зміцнення держави повинно відбуватись таким чином, щоб одночасно наповнювався зміст і реалізовувались всі принципи правової держави.

2.6 Сутність, функції та механізми політичного лідерства, умови його формування в сучасній Україні

2.6.1 План

1. Політичне лідерство: теорії, структура, основні функції.
2. Поняття та сутність політичного лідерства в Україні.
3. Проблеми формування політичного лідерства в сучасній Україні.

2.6.2 Політичне лідерство: теорії, структура, основні функції

Політичне лідерство в системі владних відносин займає особливе місце. У лідерстві найбільше яскраво проявляється «видимість» влади, її наочність. Політичні лідери персоніфікують собою владу. Вони мають такий величезний вплив, що він не зрівнюється із впливом інших суб'єктів політики.

Політичний лідер є символом певної спільноти, це особа, здатна реалізувати інтереси спільноти за допомогою влади, що дається йому цією спільнотою, політичних інтересів, організовувати та спрямовувати їхню активність, згуртувати довкола себе групу прихильників та повести їх за собою.

Термін "лідер" походить від англ. leader — ведучий, керівник, провідник, глава тощо. У сучасній політичній науці є різноманітні визначення поняття "політичне лідерство зокрема:

- це влада, яку здійснюють один чи кілька індивідів з метою пробудження членів суспільства, нації до дій;
- це стосунки між людьми у процесі спільної діяльності, за якої одна сторона забезпечує перевагу своєї волі над іншими;

2.6. СУТНІСТЬ, ФУНКЦІЇ ТА МЕХАНІЗМИ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА, УМОВИ ЙОГО

- це постійний легітимний вплив владних осіб на суспільство, організацію чи групу. При цьому прийнято виділяти такі ознаки політичного лідерства:
- лідерство передбачає постійний вплив на навколишніх;
- політичний вплив має бути всезагальним і стосуватися всіх членів керуваної спільноти;
- лідерство закріплюють певні норми, правила, привілеї, повноваження.

Політичне лідерство має формальний і неформальний аспекти. Формальний аспект лідерства пов'язаний із керівним місцем людини у суспільній ієрархії, з високою посадою, статусом, владою. Неформальний аспект лідерства полягає в особистих вроджених якостях людини, її здатності виконувати роль лідера.

Проблема політичного лідерства має давню історію. Ще в епоху античності лідером вважали особу, здатну творити історію. Певна суспільна ситуація вимагала свого лідера, вождя. Кожного історичного періоду виникали теорії, які визначали певний тип, образ та завдання лідера.

В епоху Відродження свою теорію політичного лідера створив італієць **Н. Макіавеллі**. Він вважав, що всі люди різні, але в масі своїй мають однакові звички і більше схильні до поганого, ніж до доброго. В основі людської природи — інтерес, або жадоба влади й наживи. Політичний лідер — це володар, який використовує будь-які засоби для наведення громадського ладу й збереження свого панування. Щодо рис лідера, то йому потрібно вдаватися до великих, віртуозних шахрайств, зради, які вимагають мужності, особистого впливу й авторитету.

Свою теорію надлюдини запропонував німецький мислитель **Ф. Ніцше** (1844—1900 рр.). Лідер, за його концепцією, — вищий біологічний тип людини, який ігнорує установлені мораль, культуру, політичні цінності. Сучасників Ніцше вважав утраченим поколінням, його герої — це герої майбутнього. Треба допомогти собі позбутися повсякденності, бути вищим за неї, щоб стати особою, здатною володіти й керувати. Це своєрідна концепція самовиховання, знищення в собі раба. Як спрощений, вульгаризований підхід до концепції, Ніцше застосував фашизм, що призвело до спотвореного сприйняття філософії німецького вченого, наклало на неї тавро людиноненавистницької теорії.

К. Маркс (1848—1883 рр.) визначав лідера як особу, що має ряд певних особистих якостей (уміння, знання, авторитет, організаторський талант) та виражає інтереси й волю певного класу, зокрема пролетаріату. За марксистською концепцією лідерства, особистість може відіграти певну позитивну роль в історичному процесі за підтримки класів і широких верств населення, а також за сприятливих політичних умов.

Існує низка концепцій, які обґрунтовують природу політичного лідерства:

1. Теорія рис — пояснює феномен політичного лідерства наявністю видатних рис у людини, а саме: розуму, компетентності, організаційних здібностей тощо (Е. Богардус).
2. Ситуативна теорія — трактує лідера як продукт ситуації. Причина лідерства полягає не в індивідові та притаманних йому рисах, а в ролі, яку лідер має виконувати за конкретної ситуації (Ф. Фідлер).
3. Концепція послідовників — розкриває лідерство через взаємовідносини між лідером та його послідовниками, через вплив останніх на політичного лідера.
4. Психологічна концепція — в основі лідерства — прагнення людини перебороти певні комплекси і табу, досягти більшого, ніж вона має або може. Ця риса є в творчості, мистецтві та політиці.

У політологічному аспекті політичне лідерство — це суспільно-політичний процес, за якого одна, а іноді кілька осіб беруть на себе і виконують роль глави, керівника, провідника певної соціальної групи, громадсько-політичної організації чи руху, держави або суспільства загалом.

Залежно від стилю керівництва й політичної системи, де діє лідер, вирізняють типи:

- диктаторський, за якого лідер прагне досягти мети, спираючись на страх покарання;
- демократичний тип лідера, який підтримує дух співпраці, співучасті у вирішенні питань;
- автократичний, який повинен мати високі професійні й особисті якості, аби перемогти опонентів;
- плутократичний (часто це лідери "тіньової" економіки).

Відповідно до способу набуття та реалізації, легітимації влади, М. Вебер поділив політичних лідерів на такі основні типи:

- традиційні (вожді племен, монархи тощо), авторитет яких базується на традиціях, звичаях, часто освячується релігією;
- раціонально-легальні, які стають керівниками через загальноприйняті в суспільстві шляхи, внаслідок наполегливої праці, яка дозволила їм завоювати довіру електорату, в процесі якої вони довели здатність управляти. Такий тип лідерства характерний для спокійних періодів розвитку суспільства, коли основною цінністю для нього стає стабілізація політичної системи, використання закладених у ній можливостей;

2.6. СУТНІСТЬ, ФУНКЦІЇ ТА МЕХАНІЗМИ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА, УМОВИ ЙОГО

- харизматичні, що наділені, на думку мас, особливими надприродними здібностями, покликані до політичного життя вищими силами. Оптимальний момент для появи харизматичного лідера — ситуація глибокої системної соціальної кризи. У цей час суспільство, яке перебуває в стані аномії, переживає розчарування не лише в організаційній структурі політичного процесу, ідеології, яка забезпечує її функціонування, а й у лідерах, котрі її уособлюють. Воно готове до радикальних змін і прагне лідерів, що запропонують йому нові ідеї, покажуть нові* перспективи розвитку, поставлять якісно інші цілі. Суспільство в такі миті прагне чину, а не раціонального осмислення шляхів розвитку. Знищивши старих ідолів, воно знаходить для себе нових. Ними і стають лідери харизматичного типу — "сильні особистості без страху і сумнівів які не лише абсолютно переконані в правоті своїх ідей, а й здатні переконати маси, повести їх за собою.

В основі першого типу лідерства — звичка, другий має раціональні корені, а останній базується переважно на емоціях. Лідери всіх типів мають як сильні, так і слабкі сторони, що необхідно враховувати громадянам при їх виборі, спілкуванні з ними. Класифікація М. Вебера є дещо спрощеною. Насправді у кожного політичного лідера поєднуються елементи всіх трьох типів, хоча один із них зазвичай переважає. У сучасній політології, залежно від завдань, які висувають дослідники, та обраних ними критеріїв оцінки, використовують й інші класифікації лідерства. Критерії класифікації політичних лідерів подано у таблиці.

Критерії класифікації	Політичні лідери
За способом утвердження лідерства у групах і організаціях	формальні неформальні
За способом легітимізації влади лідера у суспільстві	традиційні раціонально-легальні
За стилем керівництва та управління	харизматичні, ліберальні, авторитарні, демократичні
За іміджем і ролевим призначенням лідера	лідер-прапороносець, лідер-слуга, лідер-торговець, лідер-пожежник, лідер-актор (демагог)
За стилем політичної поведінки	параноїдальний, демонстративний, депресивний, шизоїдний
За ставленням до політичної системи	функціональний, дисфункціональний, нонконформістський, конформістський
За масштабами лідерства	загальнонаціональний, певного класу, соціальних груп, верств

Лідери всіх типів, виходячи із об'єктивних завдань, які перед ними ставить суспільство, мають виконувати такі функції:

Вираження інтересів: виявлення та формування політичних інтересів своїх прихильників, їх репрезентація. Варто зауважити, що видатні політичні лідери здатні не лише виявити дійсні інтереси груп, які вони репрезентують, позбавити їх ілюзій, уявних інтересів, а й суттєво змінювати систему політичних інтересів своїх прихильників, подаючи їм нові ідеї, знаходячи

нетрадиційні шляхи їх реалізації. Проте захоплення харизматичних лідерів власними ідеями, їх прагнення впливати на формування системи інтересів первинних суб'єктів політики може мати й трагічні наслідки для суспільства

Інтегративна функція політичного лідерства полягає в тому, що на основі запропонованої лідером програми відбувається інтеграція дій його конститuentів. В ідеалі програма лідера має передбачати задоволення інтересів і потреб кожної групи населення тієї чи іншої території. Хоча на практиці це неможливо через суперечність в інтересах, лідер мусить прагнути максимально узгодити всі інтереси й таким чином залучити на свій бік якомога ширші верстви населення. Інтегративна функція спрямована на підтримку цілісності і стабільності суспільства, громадянського миру і злагоди. Підтримка соціальної цілісності суспільства неможлива без цілеспрямованих зусиль щодо згуртування всіх соціальних спільностей. Подолання кризових явищ і своєчасне розв'язання суперечностей сприяють розвитку інтегративних суспільних процесів і підтримці цілісності соціальної системи. Лідери, які відстоюють вузько групові або лише суто класові інтереси, діють на шкоду суспільству, сприяють його розколу, розпалюють соціальні конфлікти.

Організаторська, або прагматична, функція політичного лідерства полягає у втіленні цілей і завдань, які стоять перед суспільством і відображені у програмі лідера, в конкретні дії. Йдеться про мобілізацію народних мас на втілення політичних програм і рішень у життя. Щоб організовувати і спрямовувати дії мас, політичний лідер повинен мати організаторські здібності, вміння завойовувати довіру мас, вести їх за собою. Невід'ємними складовими організаторської діяльності політичних лідерів є регулювання ходу суспільних перетворень та контроль за їх здійсненням.

Комунікативна функція політичного лідерства полягає в забезпеченні лідерами зв'язку як між масами й політичними інститутами, так і між самими політичними інститутами, у тому числі між очолюваними лідерами вищими органами держави — парламентом, урядом, главою держави, вищими судами. Завдяки лідерам відбувається координація та узгодження дій усіх суб'єктів політики.

2.6.3 Поняття та сутність політичного лідерства в Україні

За сім десятиріч була створена керівна верства, правляча еліта. На зміну їй після серпня 1991 року в Україні, як і в інших державах СНД, приходить нова правляча еліта, яка називає себе демократичною. Закономірно постає питання: чим вона відрізняється від старої і що у них спільного?

Відомо, що нова еліта виступала у виборчих кампаніях з гострою критикою корумпованості партократії, бюрократизму, штучного роздування штатів управлінців. Але коли сама перемогла (на республіканському, обласному, міському, районному рівнях), виявилось, що роздуті штати управлінців вона не

2.6. СУТНІСТЬ, ФУНКЦІЇ ТА МЕХАНІЗМИ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА, УМОВИ ЙОГО

скоротила, а, навпаки, значно розширила. Частина нової еліти використовує своє службове становище для збагачення, вступаючи, зокрема, в ринкові структури.

Слід відзначити, що багато західних політологів, застерігаючи проти різкої зміни еліт, використовує такий аргумент: стара еліта вже мала привілеї, перш за все майнові, нова ж представляє ті верстви населення, які обділені ними, роками відчували свою защемленість, а тому, перемігши, нова еліта прагне «взяти своє»

Сьогодні, як ніколи, все більше усвідомлюється необхідність моральної поведінки лідера в сфері політики. На перший план висувуються такі моральні якості, як совість, чесність і благородство. Для політичного лідера честь – це перш за все єдність слова і діла; благородство – це толерантність і повага до інакомислячих, у тому числі й до думки політичних опонентів.

При оцінці політичного лідера на перший план виступають наступні критерії: моральне обличчя, манера триматися під час спілкування з населенням, взаємодія з іншими політичними суб'єктами, висока політична культура. Не припиняючи значення вищеназваних критеріїв необхідно підкреслити, що оцінку харизматичному лідеру дає сама історична практика, причому оцінку неоднозначну. Тут виступає цілий ряд тенденцій: по-перше, можливість різкого і непередбаченого переходу до тоталітаризму в силу політичної могутності харизматичного лідера; по-друге, можливість ідеалізованої «реанімації» історичних персонажів, пов'язаних з міфологізацією особистості; по-третє, не завжди оправдана незалежність і зростання ролі інституту президента. Для ефективної боротьби з бюрократією, авторитаризмом, тоталітаризмом будь-яка система потребує харизматичного лідера.

Деякі політологи вказують, що основні тенденції формування політичного лідерства в Україні це – інституціоналізація, професіоналізація, зменшення вірогідності появи в сучасних умовах видатних політичних лідерів.

2.6.4 Проблеми формування політичного лідерства в сучасній Україні

Досить своєрідно трактує поняття "політичний лідер" відомий український політолог Д. Видрін.

Він вважає, що **політичний лідер** — це будь-який, незалежно від формального рангу, учасник політичного дійства, процесу, який намагається і спроможний консолідувати зусилля всіх, хто його оточує, і активно впливати (в межах території, міста, регіону, країни) на цей процес для досягнення висунутих ним визначних цілей.

Проблема лідерства завжди має розглядатися у контексті конкретного суспільства та історичного часу. Процеси, що відбуваються в Україні, значно відрізняються від тих, що здійснюються в інших посттоталітарних країнах Європи і колишніх республіках СРСР. Значна роль у цих процесах у нашій державі належить не правлячому класові чи будь-якій політичній силі, а саме політичному лідерові, особі як головній фігурі найважливіших політичних процесів. І це природно, оскільки Україна фактично завжди була суспільством лідерського

типу. Князі, гетьмани, полководці, провідні політики здебільшого відігравали домінуючу роль у виборі шляхів суспільно-політичного розвитку країни.

Лідерством в Україні і сьогодні певною мірою компенсується брак установлених договірних норм, законодавчої бази, цілей та зв'язків, які були б визнані й прийняті до фактично обов'язкового виконання. Фахівці, вказуючи на брак розвинутої демократії в Україні, мають на увазі саме це.

Серед політичних лідерів сучасної України можна виокремити два типи:

"поступливий" — лідер консервативного типу, тобто такий, що під певним тиском намагається зберегти в країні раніше існуючу систему;

"інверсійний" — лідер, якого визнають і сприймають через переслідування його владою чи критику з боку інших лідерів або політичних сил.

Аналізуючи феномен сучасного політичного лідерства в Україні, щодо багатьох лідерів абсолютно неможливо визначити, є вони лідерами загальнонаціональними чи регіональними; інтереси яких соціальних груп захищають; яке їх ставлення до існуючого суспільного устрою — функціональне, дисфункціональне чи стабілізуюче. Інакше кажучи, нині в Україні не бракує так званих "розмитих лідерів" які діють адекватно суспільно-політичним змінам і конкретним колізіям. Таких лідерів скоріше забагато. А тому поява дедалі більшої кількості лідерів елементарного популістського типу загрозлива для України. І це тоді, коли суспільство сьогодні надто гостро потребує сильних лідерів, гідних сповна взяти на себе відповідальність за долю усієї нації, а не лише за долю своїх виборців.

Безумовно, сучасна Україна потребує передусім демократичних лідерів, але багато з них все ще використовують авторитарні норми управління. Серед багатьох якостей сучасного політичного лідера в Україні варто виокремити почуття національної самосвідомості, відчуття єдності з народом. Інакше кажучи, лідера України характеризує не так уміння красиво висловлюватись, як те, що він здатен бути захисником національних інтересів, обстоювати їх.

Торкаючись проблеми політичного лідерства в сучасній Україні, можна сказати, що тут мають місце різні підходи. Деякі політологи вважають, що до політичних лідерів досить відносити тільки найвищих керівників держави, які очолюють верховну владу – Президент, голова уряду, Голова Верховної Ради. Інші вчені додають до цієї когорти лідерів політичних партій та рухів, найбільш відомих впливових міністрів, державних діячів іншого рангу, представників вітчизняного бізнесу. А є й такі (це можна часто побачити на сторінках газет), що до списку політичних лідерів відносять чиновників Адміністрації Президента, особливо його помічників, хоча всім відомо, що "лідерство" цих осіб обмежується їхніми службовими кабінетами та кріслами, з втратою яких зникає і все їхнє політичне лідерство.

Політична практика України періоду незалежності свідчить, що більшість лідерів загальнонаціонального рівня прийшли з регіонів, де вони опанували досвід регіональних керівників – В.Чорновіл (Львів), П.Лазаренко (Дніпропетровськ), В.Янукович (Донецьк), – або сформувалися як політики в регіональних умовах: Л.Кучма, О.Мороз, П.Симоненко, Ю.Тимошенко та інші .

2.6. СУТНІСТЬ, ФУНКЦІЇ ТА МЕХАНІЗМИ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА, УМОВИ ЙОГО

Потреба в авторитетному лідері особливо зростає за складних ситуацій життєдіяльності суспільства. Можливості суспільства щодо розв'язання складних суспільних проблем багато в чому залежать від наявності загальноновизнаного лідера, який не тільки запропонував би стратегію виходу з кризи, а зумів консолідувати суспільство на її виконання.

Президентські вибори в Україні часів державної незалежності свідчать, що на посаду загальнонаціонального лідера обиралися особи середнього рівня управлінського професіоналізму. Часто ці обирання були не висловленням народної любові або авторитету, а, скоріше, не бажанням бачити на цій посаді основного конкурента. Так було на президентських виборах 1991, 1994, 1999 і 2010 років. Винятком були тільки президентські вибори 2005 р., коли вирішальну роль відіграв зовнішній фактор.

Можна погодитися з висновком Д. Видріна й Д. Табачника, що перший склад політичного керівництва країни цілком заслуговує назви “вербальні лідери”. Прийшовши до влади за допомогою слова, вони свято повірили і абсолютизували силу друкованого і особливо усного публічного слова. Всю політику вони намагалися звести до пошуку потрібного дискурсу критики минулого, суперечки з опонентами чи розмови з виборцями. Але політичне лідерство неможливо звести до політичної декларації. Вочевидь, не лідери керували процесом становлення нових держав, а сам процес, який об'єктивно розпочався, визначив дії, погляди і вчинки цих лідерів.

Навмисна дистанція більшості загальноукраїнських політичних лідерів перших років незалежності від політичних партій та рухів сьогодні вже не виправдовується. І це зрозуміло, бо всі вони прийшли до влади не як вожді й борці за незалежність України, а випадково. Наявне падіння авторитету, різке зниження особистого політичного рейтингу примушує шукати політичну опору в політичних партіях і рухах.

В умовах сучасного пострадянського суспільства можна дійти такого висновку: найпоширеніші типи політичного лідера — це колишні партійні вожді і ватажки.

Але політична перспектива за іншою генерацією політичних лідерів, які зможуть опанувати і виховати в собі основні риси політичної культури, а також важливі психологічні дані: вміння працювати з людьми, комунікабельність, вміння обирати свою команду помічників та інше.

Політичні лідери — це люди, які мають бути професійно, інтелектуально, морально-психологічно та організаційно підготовлені до владної діяльності, спроможні справляти легітимний вплив на все суспільство або його частину.

Проте на українській політичній арені за роки незалежності, на жаль, так і не з'явилося особистостей, які були б цілком здатні вирішувати сучасні завдання не тільки розбудови державності, а й формування та функціонування інститутів громадянського суспільства. Навіть найвідоміші українські політичні лідери (державні діячі, керівники політичних партій, громадських організацій, суспільно-політичних рухів та об'єднань), спираючись лише на окремі соціальні верстви населення, не мають жодних підстав вважати себе авторитетними лідерами загальнонаціонального масштабу (хоча деякі політично заангажовані соціологічні центри та засоби масової інформації намагаються штучно створити

декому з них сприятливий).

Розуміння елітою та політичними лідерами державної перспективної стратегії, формулювання базисних, системоутворюючих та зрозумілих для населення підходів і цілей – це не тільки завдання суспільної науки, а й еліт і політичних лідерів. Співпраця науки і політичних лідерів є основою успіху останніх. Просуватися вперед “навмання” – занадто велика розкіш і ризик для країни та її лідерів. І питання не тільки в тому, які цінності сповідує лідер, а ще й в тому, що треба знати, куди йти. Тільки наука дає політичним силам змогу мати довгостроковий авторитет і вплив, тільки науково визначена ідейно-теоретична основа дає змогу партії претендувати на представництво інтересів народу і перспективу стати владною. Тут зайві претензії на “єдино правильне вчення”. Тільки в діалозі політичних сил, у конкуренції ідей – гарантія становлення нових ефективних лідерів, ефективного розвитку країни.

Певні проблеми у процесі формування загальнонаціонального лідера в сучасній Україні вливають на привабливість держави. Отже, Україна втрачає привабливість як явище політичне, економічне і духовно-культурне. Розвиток країни, а саме незалежність, нові політичні інститути, заклики до духовного відродження перейшов у непристойне з політичної точки зору. Існують заклики повернути тоталітарне минуле, корупція владних структур, паплюження демократії, комерціалізація культури і занепад духу. Така ситуація має не тільки внутрішньополітичний і економічний ефект, але й міжнародний. Отже, падає довіра до України і української владної й опозиційної еліти як здатних до реформ, до позитивних перетворень. Міжнародні організації, фінансово і економічно заможні країни скорочують матеріальну підтримку нашої державі. Це свідчить, що падає довіра до владних еліт і політичних лідерів.

Таким чином, формування ефективних політичних лідерів є важливе суспільне завдання. Освоєння ними світового досвіду політичного менеджменту, вміння поєднувати світовий досвід управління з національними традиціями створює умови для становлення відповідальних і кваліфікованих лідерів.

Можна сказати, що, незважаючи на численні об’єктивні та суб’єктивні труднощі в процесі формування політичної системи держави, Україна створила певну законодавчу базу для становлення загальнонаціонального лідерства, до якого належать президенти, голови уряду, міністри, керівництво Верховної Ради, лідери впливових політичних партій та громадських рухів.

Створені, хоча і не зовсім демократичні, механізми формування регіонального адміністративно-управлінського лідерства, представниками якого є голови адміністрацій та органів місцевого самоврядування. Але, закономірно, напрошується і такий висновок, що сучасне українське політико-управлінське лідерство, як і вся політична система суспільства, перебуває в процесі реформування і має усі риси перехідного періоду.

2.7 Література